

М.Б.Шиндалиева*Алматы Менеджмент Университеті, Алматы, Қазақстан
E-mail: m.shindaliyeva@altai.edu.kz***Ақселеу Сейдімбек көсемсөзіндегі ұлттық идея**

Аңдатпа. Мақалада А.Сейдімбек публицистикасындағы ұлттық идея тақырыбының жазылу ерекшелігі талданады. Еліміз өз тәуелсіздігін алғаннан бері бұқаралық ақпарат құралдары, жеке публицистер қоғамдық пікір қалыптастырудағы еңбегі мол. Публицистер БАҚ арқылы халық мүддесін қорғау, әлемдік саяси аренада ақпараттық кеңістік құруға өз үлестерін қосуда.

Ұлттық идея тақырыбын өзінің публицистикасына арқау еткен, осы тақырыпты оқырман назарына ұсыну жағынан алда тұрған бірегей тұлға Ақселеу Сейдімбек. А.Сланұлы публицистикасындағы ұлттық идея тақырыбын жазу себебіміз, автор ұлттық идеяны қалыптастыру барысында идеологиялық, саяси сауаттылық мәселелерін кеңінен тарқатып жазуымен ерекшеленеді. Қоғамда жүріп жатқан әртүрлі реформалар кезеңінде, жаһандану дәуірінің әсері мол дәуірде БАҚ арқылы өзінің озық ойлары мен тұжырымдарын барынша ұлттық идея тақырыбын бұқараның санасына молынан сіңіруге күш салғаны автордың публицистикалық шығармашылығынан анық көрінеді. Ақселеу Сейдімбек қазіргі қоғамдағы еуроцентризм, шығысцентризм, космополитизм, нәсілшілдік, ұлтшылдық, трайбализм теорияларына қарсы идеялық күрес қызметін жандандыру қажеттігін жіті түсінген тұлға.

Бұл мақалада А.Сейдімбектің бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған ұлттық идеяға қатысты мақалаларын талдау арқылы ұлттық идеяның тарихы мен мәнін ашуға, бұл тұрғыдағы БАҚ-тың атқарып отырған қызметін таразылай отырып, автордың қазақ халқының ұлттық сана-сезімі, тұрмыс-тіршілігі, діні, ділі, тілі мен мәдениетіне қатысты айтқан озық ойларының мән-мағынасына талдау жасап, осы материалдардың оқырман санасына қалай әсер еткенін зерделейміз.

Түйін сөздер: ұлттық идея, публицистика, жанр, салт-дәстүр, ақпарат, сана, идеология, мазмұн.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2023-145-4-116-124>

Кіріспе. XX ғасыр басындағы Алаш қайраткерлері қазақ қамын ойлап, алаш ұранын алға тарта отырып, түркітілдес халықтардың басын біріктіру мақсатында Түркістан ұранын көтерді. Алаштықтардың түркітілдес халықтардың өз алдына тәуелсіз мемлекет болуын қалағаны, тәуелсіздік идеясын ту еткені тарихтан белгілі. Қазіргі таңда қазақ халқының ұлттық идеясының тарихы зерттеліп жатыр, соның ішінде жеке авторлар шығармашылығындағы ұлттық идея тақырыбының көтерілуін талдап, таразылау бүгінгі күннің талабы.

Ұлтымыздың тұғыры ұлттық идея, ұлттық идеология, ұлттық мүдде мәселесі публицист Ақселеу Сейдімбек шығармашылығындағы басты тақырыптардың бірі. Автор қазақ халқының ұлттық мүддесіне бей-жай қарай алмаған және осы тақырыптағы мақалаларын «Егемен Қазақстан», «Ана тілі», «Қазақ әдебиеті», «Жас Алаш», «Айқын», «Ауыл», «Аудитория» т.б. басылымдарда жиі жариялап, тарихтағы тәлімі бар оқиға, құбылыстарды халық алдына салып, қорытып, түгендеп беріп отырған деуге толық негіз бар.

Зерттеу әдістері. Мақалада философия мен филология, журналистика саласындағы ұлттық идеяға қатысты анықтамаларға сүйене отырып, А.Сейдімбектің бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған ұлттық идея тақырыбындағы жүзден астам публицистикалық туындыларының бір парасы жіті сараланады. Мақаладағы теориялық және әдістемелік негіздер отандық қоғамдық саяси ой-пікірдің жетістіктері негізінде зерделеніп, жалпы ғылыми және арнайы әдістер кешенін қолдану барысында салыстырмалы, жүйелі сараптама, талдау әдістерімен қоса салғастырмалы, топтау, сипаттау мен баяндау әдістері қолданылды.

Зерттеу барысында контент-сараптау әдісі кеңінен пайдаланылды. А.Сейдімбектің ұлттық идея тақырыбындағы барлық мақаласының мазмұнын ғана емес қоғам арасында резонанс туғызған, аудиториямен кері байланыс орнатуға септігін тигізген материалдарын зерделей отырып, қоғамның ұлттық идеяға көзқарасы мен автор туындыларын оқығанда алған әсерін талдап, нақты мәтіндік материалдардан мысалдар келтіру арқылы сарапталды.

Талқылау. «Ұлттық идея» терминін ұлттық идеологиямен жиі шатастырады. Бұл термин философия ғылымынан шыққан. Философтар мен тарихшылар ұлттық идеяны белгілі бір халықтың өткендегі, қазіргі, болашақтағы өмір сүруін түсіндіретін мағыналардың жиынтығы деген пікір айтады. Жалпы ұлттық идея дегеніміз - ұлттың ділі, тілі, ұстанатын діні, салт-дәстүрі мен мінез-құлқы, бір-бірімен өзара қарым-қатынасы. Ұлттық идея жеке тұлғаның, бүкіл топтың, ұлттың болмысын қалыптастыратын, ерекшеліктерін сақтап қалуға мүмкіндік беретін, ұлт бойындағы құндылықтарды қорғауға, дәстүрді сақтауға, адам құқықтары мен бостандығын сақтауға бастайтын бірегей ұғым.

«Ұлттық идея» терминіне ғалымдар әртүрлі анықтама берген. Ұлттық идеяның тарихы ХУІІІ ғасырдың соңы мен ХІХ ғасыр басында басталып, неміс философтары Иоганн Готфрид Гердер, Георг Вильгельм, Фридрих Гегельдің еңбектерінде пайда болды. Иоганн Готфрид Гердер өзіндік ұлттық болмыстың қалыптасуы әрбір халықтың ұлттық құндылықтарын ұзақ жылдар бойы жинақтап, ең алдымен өнер мен мәдениеттің түрлі формаларын, дін, діл, ауыз әдебиетінің үлгілерін сақтап, жинақтаған кезде ғана өз құндылығын жоймайды.

«Ұлттық рухқа адалдық әрбір ұлттың тарихи жолының өзіндік желісін айқындап, ішкі бай және алуан түрлі ұлттық мәдениеттің қалыптасуына ықпал етеді» [1]. Гегельдің философиялық шығармаларында ұлттық идеяға ұқсас тұжырымдар бар, тек автордың өзі бұл прототипті «халық рухы» (Фольксгеист) деп атаған [2]. Қоғамның дамуымен, оның ішіндегі әлеуметтік байланыстардың күрделенуімен ұлттық идея құрылымының өзі іштей өзгеріске ұшыраған.

XX-XXІ ғасырлар тоғысында Еуропада ұлттық идеяның дамуына қызығушылық сейілмейді. Германияда қазіргі замандағы ұлттық идеяны зерттеу саласындағы маңызды еңбектердің бірі Йена университетінің профессоры Георг Шмидтің «Ескі империя тарихы. Ерте қазіргі замандағы мемлекет және ұлт (1495-1806 жж)» [3] атты маңызды еңбегі бар.

«Ұлттық идея белгілі бір халықтың, этностың немесе ұлттың өмір сүруінің мәнін анықтайды. Оны көркем шығармалар немесе әртүрлі философиялық мәтіндер арқылы көрсетуге болады» [4,98],- деген тұжырым бар. Ұлттық идея оның мазмұнын сипаттайтын бірқатар сұрақтармен нақтыланады. Оның ішінде халықтың тарихи тағдырының «басталуы», маңызды тарихи жеңістер, тарихи із қалдырған жеңілістер, тарихтың айырықша нүктелері мен жасалған тарихи таңдау, тарихи болашақ пен мақсат-міндеттер. Қазақ ғалымдары ішінде ұлттық идеяға қатысты толымды пікір айтқан Х.Әбжанов: «Біздің түсінігімізше ұлттық идея деп барша халықтың күш-жігері, жаны мен менталитетін уақыт өзі алға қойып отырған нақты тарихи міндетті шешуге жұмылдыратын, баурап әкететін ұғым, түсініктердің жиынтығын айтамыз. Өткен күндерден айғақ-дәлел келтірер болсақ, ХІХ ғасыр аяғында Ресейде ұлттық идея міндетін «Самодержавие, православие, народ» деген атау - терминдер атқарса, кешегі «Ұлы отан соғысы жылдарында ұлттық идеяның арқалар жүгін «Бәрі де майдан үшін, бәрі де жеңіс үшін» деген ұранға сыйғызды», - дей келе, «Қазақ халқының болмыс-бітімін тарихи, этнографиялық, тілдік музыкалық тұрғыдан паш етуді шығармалары мен өмірлік позициясына арқау еткен, сол үшін кезінде әкімшіл-

әміршіл жүйенің қырына іліккен азаматтың бұл ниетін әбден түсінуге болады»[5,67],- деген тұжырым айтады. Жаһандану дәуірінде ұлттық құндылықтардың сақталуы үшін ұлт өзінің ежелден келе жатқан қазынасын, асыл мұрасын, мәдени өрнегіне сақтай отырып, заман талабына сай әрекет етуі керек сияқты.

А.Сейдімбек өзінің ұлттық идея тақырыбына арнаған публицистикасында КСРО өзінің миссиясы ретінде адамзатты құлдықтан, қанаудан азат ету, адамға қызмет ететін әділ қоғам құру ұстанымды болғанын, бұл коммунизмнің үлгісі деп мәлімдеуінің бәрін жоққа шығарады. Осы жоба ыдырағаннан кейін Қазақстан үшін ұлттық идея мәселесі өзекті болды және тәуелсіз жас мемлекет үшін ұлттық идея, идеология ауадай қажет екенін публицист жақсы түсінген.

Қазір еліміз саяси-әлеуметтік өмірде көптеген жетістіктерге жетіп отырғанымен қоғам үшін ұзақ мерзімді идеал бола алатындай идеология қалыптаспай отырғаны шындық. Осы мәселе туралы «Қазақ әдебиеті» газетінің 2003 жылғы 8 тамызындағы № 33(2819) санында А.Сейдімбектің «Ұлттық идея» атты көлемді мақаласы жарыққа шыққан. Онда: «... Қазақстанның көп ұлтты мемлекет емес, бір ұлтты және көп диаспоралы мемлекет екенін мойындау үшін, сөйтіп объективті де дәл әділ қадамдар жасау үшін қандай айғақ, нендей уәж керек?...» дей келіп, «ұлт тағдыры, мемлекет тағдыры объективті ақиқаттың бетіне тура қарап, стратегиялық тегеурінді идеалды нысана етуді қажет етеді. Мұндай ахуалда керек нышан адамдарды, партияларды, діни конфессияларды біріктіре алатын және еліктіре жұмылдыратын идея болуға тиіс. Бұл ретте объективті ақиқат пен тарихи әділдікке дес бергенде, Қазақстан үшін іргетас болатын жалғыз ғана идея бар. Ол – қазақ идеясы. Қазақ идеясы ғана Қазақстанды дербес мемлекет ретінде даралап, жалпы қазақстандықтардың бүгінгі және тарихи перспективадағы мақсат-мүдделеріне іргетас бола алады. Бұл тұрғыда қазақ идеясын қазақстандық идея немесе ұлттық идея деп айтуға болады» [6], -деп, одан әрі ұлттық идея сөзінің мәнін ашуға тырысады. Мақалада автор тәуелсіз Қазақстанды былай суреттейді: «Жаһанданудың ақ жал толқынында қалт-құлт етіп бір бесік ағып барады. Бесік ішінде қазақ деп аталатын бір жас ұлан қаннан-қаперсіз ұйықтап жатыр. Жаһанданудың ақ жал толқыны бесікті аудара салуы да, тасқа соғуы да, сарқырамадан құлатуы да немесе толқынсыз тымық айлаққа алып келуі де мүмкін. Осындай ахуалда біз бір ғана жағымсыз тірліктен бас тартпауға тиіспіз. Ол – беймәлімсіздікте ғұмыр кешуден бас тарту» [6]. Мұнда А.Сейдімбек ұлт тағдыры, мемлекет тағдыры объективті ақиқаттың бетіне тура қарап, стратегиялық тегеурінді идеалды нысаны етуі қажеттігін баса айтады.

Автор бұл зерттеу мақаласында қазақ идеясын – Қазақстандық идея немесе ұлттық идея деп атап, осы ұғым негізінде қазақ халқының ұлттық мүддесінің негізінде басымдық алу қажет екенін, соның ішінде ұлттығымызға тірек болатын ана тіліміз – қазақ тілінің деңгейін көтеру мәселесін сөз етеді, осы бағытта мақсатты әрекетшілдік қажет екенін айтады

Ұлттық идеяның сәнге киіп шығатын көйлек емес, халықтың ынта-жігерін оятатын белсенді өмір салты екенін А.Сейдімбек: «Ұлттық идея деген- ішкі-сыртқы факторлармен мұқият санаса алатын, жалпы адамзаттық дамудың объективті үрдістерін қапысыз қаперде ұстап отыратын, сөйтіп, төлтума сипатта дамуды мақсатты түрде нысана ететін мемлекеттік мұрат пен қоғамдық белсенділік» [6],- деген тұжырым айтады.

Ақселеу Сейдімбектің «Ұлттық идея» мақаласына орай т.ғ.д. профессор Х.Әбжанов өзінің «Ұлттық идея: Қазақ елі. Азаттық. Бірлік» [7] деген мақаласын жариялайды. Х.Әбжанов: «...ұлттық идея дегеніміз не? Біздің түсінігімізше ұлттық идея деп барша халықтың күш-жігері, жаны мен менталитетін уақыт өзі алға қойып отырған нақты тарихи міндетті шешуге жұмылдыратын, баурап әкететін ұғым түсініктердің жиынтығын айтамыз» [7],-деп тақырыпқа арқау болып отырған ұлттық идея сөзінің мәніне өз тұжырымын шығарады.

«Түркістан» газетінің 24 сәуір 1996 жылғы санында А.Сейдімбектің «Ұлттың ұлы мұраттары» атты публицистикалық толғауы жарияланған. Бұл толғауда қоршаған орта, экосистема, атамекен, ұлт, табиғат проблемалары туралы сөз қозғайды. Қасірет шеккен

этностпен бірге табиғаттың солатынын, этнос пен экосистеманың егіз ұғым екенін: «Ұлттық сүлені (типті) әлдекім біржолата белгілеп берген деп ойлаудың мүлде қисыны жоқ, ал, оның қалпының тұрақты болып көрінетін себебі, өзін қоршаған ортаға, өзіне ықпал ететін ортаға әлдеқашан бейімделіп болғандығының нәтижесі. Жағдайды өзгертсең-ақ болды, сол сәттен бастап сүле де өзгере бастайды»[8],- деп табиғат ешқашан адамға бейімделмейтінін, адам табиғатқа бейімделу қажет екенін дұрыс қорытындылайды.

1995 жылдың 27 шілдесінде «Ана тілі» басылымының № 26(275) санында «Ұлт мүддесі мәңгілік серігіміз» атты көлемді мақаласы қазақ елінде мәдениет туралы дұрыс ойтұжырым қалыптаспай отырғанын, мәдениет пен өркениет екі түрлі ұғым екенін, қоғамдық өмірдің біртұтас мәдени-рухани болмысының өзекті мәселелерін көтереді. Ұлттық мүддеге байланысты: «Ұлттық төлтумалық ұлттың дәстүрлі мәдениеті – сол ұлтты өзгеден даралап қана қоймайды, ұлтты «өлтірмейтін» қорғаныс тетігі болып табылады. Осы уақытқа дейін қазақтың музыкасына, қолөнеріне, этнографиясына, ұлттық психологиясына, бейнелеу өнеріне, сәулет өнеріне, кино өнеріне, театр өнеріне т.б. арналған бірде бір оқулық жоқ»[9],- деп өзекті тақырыпты ортаға салады. Өнер мен мәдениетке арналған жоғары оқу орындарының қай елдің рухани саласына бағдар жасап оқытып жатқаны белгісіздігін, нағыз өнер төлтумалықта екенін жан-жақты түсіндіріп, бұл мақалада терең талдауға барған. Сол кезде жыл сайын өткізіліп отырған «Азия даусы» конкурсы туралы «Азия даусының» аты жақсы, заты «Афро-Еуропа даусы» болып өтуде. Оның үстіне халықаралық жарысты Қазақстанда өткізіп отырып, ұлттық талғам-талабымыз, салт-дәстүрімізді, тіл, ділімізді мүлде көрсете алмауымыз елдігімізге сын»[9], - деген ойы орынды. Балабақшадан бастап, діни тәрбиемізде кетіп жатқан олқылықтарды сынаған публицист әлемде теңдесі жоқ қазақ мәдениетінің талап-талғамын көрсететін уақыт жеткенін барынша түсінікті сараптаған.

XXI ғасыр ақпараттық соғыс ғасыры десек, демократияға сүйеніп, мәдени азғындауға алып келетін ақпараттар тасқыны көп заманда өмір сүру қиын және ұлттық сананы жадымызда жаңғыртып, кемеліне келген ұлт ретінде өз құндылықтарымызды барынша түсінуіміз керек. А.Сейдімбектің «Егемен Қазақстан» газетінде жарияланған «Қатерлі идеялар немесе саяси жалдаптықтың сыры неде?»(06.06.2000) атты проблемалық мақаласы көлемді және халық, ел тағдырына қатысты орнықты ой айтқан, демократия, адам құқығы, жер туралы, ұлттық сұқбат т.б. бұқараның алаңдаушылығын туғызып отырғанын жазады. Автор мақаланы бірнеше тақырыпқа бөліп, әр тақырыпты талдау барысында түрлі зерттеулерге сүйене отырып, терең сараптама жасаған. Мақаланың басы демократияға ойысқанда: «Қазақстанға қандай демократия қажет дегенде жалтылдақ белсенділікке салынып жүрген кейбіреулер болса, тілі мен ділі бөлек, өмір салты мен дәстүрі басқа, ең бастысы саяси-әлеуметтік тарихы мен шаруашылық-мәдени типі мүлде бөтен елдердегі демократиялық ұстанымдарды жып-жырғасын шығармастан көшіріп әкеп, Қазақстанға орнықтырғысы келеді. Мемлекеттің төл болмысымен санаспай, жат жұрттың саяси-әлеуметтік үрдісіне жалаң еліктеу, бейнелеп айтқанда, жылқыны шошқамен будандастыру арқылы жаңа тұқым аламын деп талпынғанмен бірдей әбестік»[10]. Расында да әрбір халық өзінің төлтума даралығын сақтай отырып қана этникалық субъект ретінде жер бетінде қалатыны мәлім. Осы тұста автор еліміздегі салтанатты сарайларда өтетін концерттердің 95 пайызы орыс тілінде, қазақ тілді мектеп санының аздығы, тарихи отанына оралып жатқан азаматтардың басынан кешіріп отырған қиыншылығы, жоғары оқу орындарындағы сабақтарда орыс тілінің басымдық алуы, еліміздегі ресми жиналыстардың көпшілігі орыс тілінде өтетінін баса сынайды. Бұл өзекті проблемалар күні бүгінге дейін күн тәртібінен түспей келе жатқаны туралы ойлануға шақырады. А.Сланұлы «Жер туралы», «Ресей-Белоруссия одағы және Қазақстан», «Әкімдерді сайлау туралы», «Ұлттық сұхбат туралы», «Адам құқығы туралы» келелі пікірлерін ортаға салып, бұқараны, билікте отырған әкім-қараларды ойлануға шақырады.

1994 жылы 5 мамырда «Ана тілі» газетінде «Ұлт басына төнген қатер» атты А.Сланұлының мақаласында үш ғасырға созылған отаршылдықтың әлеуметтік,

экономикалық, мәдени, рухани, экологиялық зардап шектіріп, қазақтың этникалық қорғанысқабілетін төмендеткені туралы айтылады. Ұлт үшін ең қатерлі әдет ішімдікке салыну қоғам өміріндегі өзгерістерге байланысты үдеп, жаңа өмір салтына жұмылдыруда ықпалды механизм болмай отырғанын автор жаза отырып, ұлттық республикамыздың төлтума қасиетін сақтаудың жолдарын көрсетеді. Автордың: «... ұлттық төлтума қасиеттері яғни неше түрлі қауіп-қатерден қорғайтын тетіктері ұзаққа созылған отаршылдық кезінде шегіне жете әлсіреген, алайда, ұлттық болмысымызға реставрация жасайтын өре де, шара да мемлекеттік деңгейде жетіспей отыр: керісінше, ұлттың рухын шетелдің аса қуатты мәдени-рухани экспансиясына таптатуға жол беріп отыр; елге ықпалды, істің ығын білетін, дәстүрлі мәдениетке жүйрік мамандардың басым көпшілігі «бұрынғы партократ» деген желеумен шеттетілді, алайда оның орнына кадр таңдауда талғамсыздық пен протекцияға жол беріліп отыр»[11], -деген пікірі орынды. Осы жағдайлар халықты мәдени, әлеуметтік, рухани жағынан қыспаққа алып бара жатқанын автор нақты дәлелдермен жазған. Қазақстанда көрсетілетін 8 телеарнаның 120 сағат көрсетілімінің 10 сағаты ғана қазақша берілетінін, қалған сағаттың көпшілігінде шетелдік ақпарат пен шетел телеөнімдері көрсетіліп жатқанын диверсиялық экспанцияға теңейді. Сырттан келетін ақпарат өнімдерінің жастар тәрбиесіне кері әсер етуі себепті насихат түрлеріне барынша мән беріп, мәдени-рухани қамқорлықты күшейтуге көшу қажеттігі туындап, эстетикалық, интеллектуальды өнімдерді мол көрсетуге шақырады. Бұл мақаласында автор бұқаралық ақпарат құралдары белгілі бір мінез-құлық, қалып, рәміздерді, киім үлгілерін, тағамдану дәстүрін жаппай таратуға ықпал ететін мықты құрал екенін оқырманына түсінікті жеткізуімен ерекшеленеді.

Нәтижелері. Ақселеу Сейдімбек ұлттық идея тақырыбын бұқаралық ақпарат құралдарының көпшілігінде ұдайы көтеріп отырған. Телевидение, радио арналар мен әлеуметтік институттарға берген ұлттық идея туралы сұхбат, пікірлерінің өзі біртөбе, бұл жеке зерттеуге сұранып тұрған өзекті тақырып. Біз тек баспасөз беттеріндегі жарияланған мақалаларына ғана тоқталдық. Оның ішінде «Егемен Қазақстан»: (Картаға кімнің көзімен қарау керек? 04.05.1994), (Қатерлі идеялар немесе саяси жалдаптықтың сыры неде? 06.06.2000), (Пассионар.19.09.2001), (Гумилев. 01.10.2004), (Ұлттық идея – ұлы ұйтқы. 06.04.2005), (Ұлт руханиятын қайта түлету – ұлы мұрат. 28.01.2005), (Жүректен шыққан сөз жүрекке жетеді. 10.06.2005), (Байғозы батыр. 22.07.2005), (Есім де елдіктің айғағы. 07.06.2006), (Шежіре – елтану мектебі. 29.10.2006), (Есімдер де ел байлығы. 22.12.2006), («Ұлттық сұхбат» туралы. 08.09.2007), (Кім үшін жасалуда?...Ұлы бастаманы ұқсата білейік. 10.01.2007), «Қазақ әдебиеті»: (Сөз сұраймын. 3.12.1992), (Мен жылаймын, мен жыласам әйелдерден асырып жіберемін. 27.04.2001), (Ұлттық идея. 15.08.2003), «Ана тілі»: (Ұлт басына төнген қатер. 05.05.1994), (Ұлт мүддесі -мәңгілік серігіміз. 27.07.1995), «Түркістан»: (Түркістанның сауалы. 09.05.1994), (Қоныс қайырымдылық орталығы. 08.11.1995), (Ұлттың ұлы мұраттары. 02.05.1996), «Жас алаш»: (Рухани қылмыстың құныкері кім?... 04.03.1997), (Қазақстанның білім жүйесінде қандай өзгеріс бар? 12.08.1999), (Өмір осылай өтіп жатыр. 04.04.2000), (Бұл қай «көшпенді»? 07.04.2002), («Униформациялану, еуроформациялану, русоформациялану». 29.06.2004), «Айқын»: (Демократия – ауыздықталса ғана демократия. Ал біздің демократиямыз тұмылдырығы алынған қабаған ит сияқты... 23.07.2005), (Егер адам құқы шын мәнінде қорғалатын болса, алдымен ұлттың құқы қорғалуы керек. 03.06.2006), (Наурыз – мемлекеттің ең ұлы күні деген сөз. 26.03.2008), «Ауыл»: (Біз рухани жатып ішер болып барамыз.16.06.2006), «Қазақстан мұғалімі»: (Төл тағдырымыз - негізгі тұғыр. 04.12.1998), (Этнопедагогика. Білім беру мен тәрбиенің өзекті мәселелері. 09.08.2006), «Алаш»: (Қазақ этносын қалыптастырушы алғышарттар. 27.06.2009.), «Аудитория»: (Білім мазмұнын идеологиясыздандыру. 09.08.2001), «Қазақ елі» (Мәдениетке қарсы мылтықсыз майдан қашан тоқтатылады?! 19.03.1999), «Астана хабары»: (Қазақтар Астанаға «тарихи Астанамды жасақтасам» деп келеді». 11.12.2007), «Алматы ақшамы»: (Алматыны сағынбау, Алматы үшін құрбан болмау мүмкін емес. 30.08.2007), «Didar»: (Біздің министрлердің 90 пайызы «Елім-ай» әнін білмейді. 07.07.2005), «Орталық Қазақстан»: (Социалистік

мәдениет және Сәкен мұрасы. 07.10.2004). Жоғарыдағы мақалалар біздің оқып, талдауға негіз еткен А.Сланұлының ұлттық идея туралы публицистикалық туындыларының бір парасы ғана. Автордың бұл тақырыпты жүйелі көтеріп қана қоймай, ұлттық идея мәселесін басқа ғалым-ойшылдармен сұхбаттасу арқылы аудиторияны кеңінен қамтуға және ұлт үшін маңызды мәселені терең, сараптамалық көзқарас бағдарында жазғаны көрінеді. Осы ұлттық идея мен ұлттық мәдениет, әдебиет, тіл, дін, діл тақырыбына келгенде А.Сейдімбектің «өртенген жүрегі» мен «азаматтық ұстанымына» тәнті боласың. Бұл тақырып төңірегіндегі барлық жазбалары қазірдің өзінде сұранысқа ие және ұлттық рухани көшбасшы болған адам екенін дәлелдейді. Автор ұлттық идея төңірегінде жай ғана пікірталас емес, дискурс қалыптастырған.

Ақселеу Сланұлының 2005 жылы 18 қаңтарда «Егемен Қазақстан» газетінде жарияланған «Қазақстанның этноақпараттық өрісі тәуелсіздік талаптарына сай ма?» атты проблемалық мақаласында ұлтты ұйыстыратын этноақпараттық өріс екенін айта отырып, ұлт арасындағы ақпараттық алмасулар өмір сүруінің кепілі деген тұжырым айтады. Осы этноақпараттық өріс арқылы белгілі бір сенім, наным, салт, дәстүр, жөн-жоралғы, мәдениет, әдебиет өнер сияқты адам қоғамының мұқтаждықтарын өтейтін құндылықтарды айтамыз. Қазіргі этноақпараттық өрісті сақтаудың қиындығы туралы: «Бір ақиқаттың басы ашық, бүгінгі ғылыми-техникалық мүмкіндіктің шарықтаған заманында, әлемдік байланыстың (коммуникация) дәуірлеген заманда, нарықтық қатынасқадүние дидары жаппай ден қойған заманда, демократиялық үрдістер адам қоғамын реттеудің бірден-бір оңай үлгісіне айналған заманда, адам құқығы ұлт құқығынан гөрі әсіре дәріптелген заманда этноақпараттық өрістің ең тегеурінді тетігі бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ) болып отыр» [12], -дейді. Яғни БАҚ қандай болса, қоғам сондай болады деген тұжырымға келеді. Автор одан әрі қазіргі БАҚ-тың ұлтты ұйыстыра алмай отырғанын айта келе, қазақтың төлтума қасиеттерін ығыстырып, этностың тарихи жадын өшіруге атсалысып жатқан кейбір массмедияны сынға алады. «Қазір Қазақстандағы БАҚ-тардың демократиясын – анархия, сөз бостандығын – бассыздық, тәуелсіздігін – бегімен кеткендік, арқа сүйер «мықтысының» болуын – сепарация деп бағаласа, әсіре сөз бола қоймас» [12]. Бұл ой-тұжырым тым ащы болса да шындық және Қазақстанның өз БАҚ-тарынан гөрі шетелдік БАҚ-тың көп екені, идеялық, мазмұндық ұстанымы басқа елдікі екені, қазақ мүддесіне сай келе бермейтіні анық мәселе. Осы шетелден әкелініп, таратылатын БАҚ-тарға шектеу қою мен ақпарат кеңістіктегі қазақтілді БАҚ санын көбейту мәселесі де кезек күттірмейтін өзекті мәселе. Автор мақаласында қазақстандық орыс тілді БАҚ материалдарына шолу жасап, кемшін тұстарын ашық және айқын сынайды. «Бір ғана мысал типті айғақ болғандай: 31-телеарна тәуелсіздік күніне арналған материалдарының қазақша айдарын «Қазақстан – менің үйім» деп берсе, орысша айдарын «Казахстан – твой дом» деп екіұштылықпен берді. Яғни, Қазақстанды өз үйім, өз Отаным деп сезінбеу, сол арқылы көрермен санасына жатсыну сезімін сіндіру орыстілді БАҚ-тардың идеялық-мазмұндық өзегіне айналып барады» [12], -дейді. Орыстілді БАҚ-тардың ел өміріндегі жақсылықтардан гөрі жаманшылықтарды көптеп беретіні, қазақ мәдени-рухани жаңалықтарынан гөрі шетелдік жаңалықтарға ойысатыны да сынға алынған. Бұл проблемалық мақалада БАҚ атаулының тұтынушысы халық, бұқара екенін, оның мүддесі мен мұраты осы БАҚ-та көрініс тапқанда ғана этноақпараттық қажеттіліктері өтелетіні, мемлекет тарапынан бақылау күшейтілуі шарт екені баса айтылған.

А.Сейдімбектің публицистикасындағы ұлттық идея тақырыбы өзекті және отандық әлеуметтік, философиялық ойдың дәстүрін жалғастырған деуге толық негіз бар. Публицистикада ұлттық идея мәселесін талқыға салу шығармашылықтың гуманитарлық парадигмасын, яғни оқырманмен сырласу, ой бөлісу, диалогқа бару арқылы жүзеге асыру өзекті. Біз талдаған А.Сейдімбектің ұлттық идея туралы мақалаларының басым көпшілігінде осы тақырыпты мейлінше демократиялық жолмен, жаңа тарихи кезеңге көшу кезіндегі туындайтын қайшылықтарды да осы жол арқылы шешу көзделгенін байқаймыз. Журналистика тек үгіт-насихат құралы ғана емес, публицистеріміздің ұлттық

идея туралы пікірін айту алаңы болуы қоғамға оң әсер етті. А.Сейдімбек өзіне дейін айтылған теориялық ой иелерінің айтқан пікірлерін қоғамдағы болып жатқан әлеуметтік тәжірибиемен ұштастырып, көпшілік аудиторияға түсініктілідегі ең күрделі саналатын ұлттық идея мәселесін барынша молынан жазып, ұсына алған бірегей публицист.

Қорытынды. Қорыта келе, Ақселеу Сейдімбектің ұлттық идея тақырыбындағы публицистикасын талдау барысында алдымен ұлттық идея түсінігімен, автор публицистикасындағы ұлттық идея тақырыбының көтерілуін жан-жақты талдадық. Ақселеу Сейдімбектің «Қазақтың ауызша тарихы» атты еңбегінде қандас-туыстардың ру мен тайпа болып өмір сүру үшін ортақ мүддеге бағынып, ру-тайпалар жүзге бөлініп, өмір сүру салтына байланысты бір идеяны ұстанғаны, тіл, діл, дін, салт-дәстүрге байланысты ой санасы мен мүддесі бір жерден шығып, туған жерді, елді, жұртты қорғау сияқты ұлы идеяны ұстанғаны туралы жазылған [13]. Автордың публицистикалық мақалаларының басым көпшілігінің мазмұнын қарастырғанда ұлттық идея қоғамдық дамудың қоғаушы күш екендігін ашып көрсету арқылы ұлттық идеяны қалыптастыруда БАҚ, жеке публицистердің рөлі зор екенін түсінеміз.

А.Сейдімбектің дәстүрлі қоғамының мәдени құндылықтарын талдаған мақалалары бұқараның тілі, діні, ділі мен мәдени құндылықтарының маңызын оқырманға түсіндіріп қана қоймай, осы идеяны жас ұрпақтың санасына сіңіру маңызды екенін бір арнаға тоғыстыруды мақсат еткен. Автордың баспасөз беттерінде жарияланған ұлттық идея тақырыбында жүзге тарта мақаласы жарияланған. Сол мақалаларының ұлттық идеяны қалыптастыру үрдісіндегі алар орны жоғары және автордың бұл қызметінің халықтық сипатымен қатар белгілі бір дәрежеде мемлекеттік саясаттың құрамдас бөлігі ретінде әрекет еткенін айқындауға ұмтылды. А.Сланұлының ұлттық идея тақырыбындағы мақалаларын зерттеу барысында жарияланымдарды мынадай жүйесін сараладық:

- А.Сейдімбек публицистикасы ұлттық сананың жаңғыруына, қазақ ұлтының тарихи жадын қалпына келтіруге ықпал ететін материалдар;
- еліміздің қоғамдық-саяси өміріндегі демократияның принциптерін көсететін, ұлттық оянуға бағыт-бағдар береді;
- тәлім-тәрбие боларлық тақырыптар төңірегіндегі ой-толғамдары құнды және А. Сланұлының публицистикасы ұлттың рухын оятатын, ой-өрісін өрлететін, тәуелсіздік идеясын насихаттаған еңбектер деуге толық негіз бар.

Әдебиеттер тізімі

1. Гердер И. Г. Идеи философии истории человечества. М.: Наука, 1998.
2. Гегель Г. Наука логики. - М.: АСТ, 2018.
3. Schmidt G. Geschichte des Alten Reiches. Staat und Nation in der fruhen Neuzeit, 1495-1806. Munchen, 1999.
4. Кемеров В. Философская энциклопедия. – М.: «Панпринт», 1998.
5. Әбжанов Х. Қазақстан: ұлттық тарих, идея, методология. - Алматы: «Елтаным баспасы», 2014.
6. Сейдімбек А. Ұлттық идея. // Қазақ әдебиеті. - № 33(2819), 8 тамыз, 2003.
7. Әбжанов Х. Ұлттық идея: Қазақ елі. Азаттық. Бірлік. // Қазақ әдебиеті, 29 тамыз, 2003.
8. Сейдімбек А. Ұлттың ұлы мұраттары. // Түркістан. 24 сәуір, 1996.
9. Сейдімбек А. Ұлт мүддесі мәңгілік серігіміз. // Ана тілі. № 26 (275), 12 шілде, 1995.
10. Сейдімбек А. Қатерлі идеялар немесе саяси жалдаптықтың сыры неде? // Егемен Қазақстан. 6 маусым, 2000.
11. Сейдімбек А. Ұлт басына төнген қатер. // Ана тілі. 5 мамыр, 1994.
12. Сейдімбек А. Қазақстанның этноақпараттық өрісі тәуелсіздік талаптарына сай ма? // Егемен Қазақстан. 18 қаңтар, 2005.
13. Сейдімбек А. С. Қазақтың ауызша тарихы: шежірелік деректерді пайымдау: зерттеу. – Астана: Фолиант, 2008.

References

1. Gerder I. G. Idei filosofii istorii chelovechestva [Ideas in the philosophy of human history] («Nauka», Moscow, 1998).
2. Gegel G. Nauka logiki [Science of Logic] («AST», Moscow, 2018).
3. Schmidt G. Geschichte des Alten Reiches. Staat und Nation in der fruhen Neuzeit, 1495-1806 (Munchen, 1999).
4. Kemerov V. Filosofskaya enciklopediya [Philosophical Encyclopedia] («Panprint», Moscow, 1998).
5. Abzhanov H. Kazakstan: ulttyk tarih, ideya, metodologiya [Kazakhstan: national history, idea, methodology] («Eltanym», Almaty, 2014).
6. Seidimbek A. Ulttyk ideya [National idea], Kazak adiebieti [Kazakh literature], 33(2819), August 8, 2003.
7. Abzhanov H. Ulttyk ideya [National idea], Kazak eli. Azattyk. Birlik [Kazakh country. Freedom. Unity], Kazak adiebieti [Kazakh literature], August 29, 2003.
8. Seidimbek A. Ulttyn uly murattary [Great ideals of the nation], Turkistan [Turkistan], April 24, 1996.
9. Seidimbek A. Ult muddesi mangilik serigimiz [The interest of the nation is our eternal companion], Ana tili [Native language], 26 (275), July 12, 1995.
10. Seidimbek A. Katerli ideyalar nemese sayasi zhaldaptyktyn syry nede? [What is the secret of malicious ideas or political recruitment?], Egemen Kazakstan [Independent Kazakhstan], June 6, 2000
11. Seidimbek A. Ult basyna tongen kater [A threat to the nation], Ana tili [Native language], May 5, 1994.
12. Seidimbek A. Kazakstannyn etnoakparattyk orisi tauelsizdik talaptaryna sai ma? [Does the ethno-informational field of Kazakhstan meet the requirements of independence?], Egemen Kazakstan [Independent Kazakhstan], January 18, 2005.
13. Seidimbek A. S. Kazaktyn auyzsha tarihy: shezhirelik derekterdi paiymdau: zertteu [Oral history of Kazakhs: interpretation of genealogical data: research] («Foliant», Astana, 2008).

М.Б.Шиндалиева

Алматы Менеджмент Университет, Алматы, Казахстан

Национальная идея в публицистике Акселеу Сейдимбека

Аннотация. В статье анализируются особенности написания темы национальной идеи в публицистике А. Сейдимбека. С момента обретения нашей страной независимости большую роль в формировании общественного мнения играют средства массовой информации и творчество отдельных публицистов. Публицисты защищают интересы общества через средства массовой информации, способствуют созданию собственного информационного пространства на мировой политической арене.

Акселеу Сейдимбек – уникальный человек, опирающийся в своей публицистике на тему национальной идеи, идущий впереди по представлению этой темы вниманию читателей. Причиной обращения к теме национальной идеи в публицистике А. Сланулы является то, что автор широко пишет по вопросам идеологической и политической грамотности в период формирования национальной идеи. Из публицистической деятельности автора видно, что в период различных реформ, происходящих в обществе, в эпоху глобализации, он стремился максимально передать свои передовые мысли и выводы о национальной идее. Акселеу Сейдимбек – человек, который в полной мере осознал необходимость возрождения идеологической борьбы с теориями европоцентризма, ориентализма, космополитизма, расизма, национализма и трайбализма в современном обществе.

В данной статье, анализируя опубликованные в средствах массовой информации статьи А. Сейдимбека о национальной идее, мы раскроем историю и значение национальной идеи, взвесим роль СМИ в этом контексте, национальное сознание автора, образ жизни, религию, язык казахского народа. Был проанализирован смысл передовых представлений о культуре, а также было изучено, как эти материалы повлияли на сознание читателя.

Ключевые слова: национальная идея, журналистика, жанр, традиция, информация, сознание, идеология, содержание.

M.B. Shindaliyeva

Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan

National idea in the publicism of Akseleu Seydimbek

Abstract. The article analyzes the features of writing the theme of the national idea in the journalism of A. Seydimbek. Since our country gained independence, the mass media and the work of individual publicists have played an important role in shaping public opinion. Publicists protect the interests of people through the media; contribute to the creation of their own information space on the world of political arena. Modern mass media are a powerful tool for influencing human consciousness and the political system of society.

Akseleu Seydimbek is a unique person, relying on his publicism on the topic of the national idea, going ahead in presenting this topic to the attention of readers. The reason for addressing the topic of the national idea in the journalism of A. Slanuly is that the author is distinguished by the fact that he writes extensively on issues of ideological and political literacy during the formation of the national idea. From the journalistic activity of the author it can be seen that during the period of various reforms taking place in society, in the era of globalization, he sought to introduce his advanced thoughts and conclusions about the national idea into society as much as possible. Akseleu Seydimbek was a person who fully realized the need to revive the ideological struggle against the theories of Eurocentrism, Orientalism, cosmopolitanism, racism, nationalism and tribalism in modern society.

This article analyzed A. Seydimbek's articles on the national idea published in the media, Revealed the history and significance of the national idea, weighing the role of the media in this context, the author's national consciousness, lifestyle, religion, language of the Kazakh people. Also analyzed the meaning of advanced ideas about culture and study how these materials have influenced the mind of the reader.

Keywords: national idea, journalism, genre, tradition, information, consciousness, ideology, content.

Автор туралы мәлімет:

Шиндалиева М.Б. – ф.ғ.д., профессор, Алматы Менеджмент Университеті, Алматы, Қазақстан.

Shindaliyeva M.B.- Doctor of Philology, Professor, Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan.